

El dret a la felicitat

VISTA PRÈVIA

Segons el DIEC, la felicitat és l'«estat d'ànim plenament satisfet». Però no tots tenim el mateix estat d'ànim i ni tan sols el nostre és immutable en el temps. Per tant, des de la política, podem afrontar el dret a la felicitat? Com a dret, és impossible assegurar la felicitat a les persones, però una de les funcions principals de la política ha de ser posar els mitjans perquè els ciutadans puguin ser feliços.

«El problema propi de la política és aquest: aconseguir la felicitat del públic». Immanuel Kant, *La pau perpètua*.

Escric aquestes línies des de Chicago, on fa pocs dies vaig visitar el Field Museum d'Història Natural. A l'interior de l'edifici, penjant del sostre, hi ha una gran esfera que reproduïx fotogràficament el planeta Terra. La imatge que veiem resulta una harmoniosa combinació del blau intens (Fra Angelico!) dels oceans, l'ocre i el verd (Manet!) dels continents, i el blau immaculat (Constable!) dels núvols que envolten el globus. Un planeta més que bonic: bell. Digne per asseure-hi el Petit Príncep.

Però aquest no és el planeta Terra real. S'hi haurien de posar també algunes coses que no es veuen des de l'espai: les barreres entre els estats, els murs entre les classes socials, les parets entre les persones, les espesses cortines que divideixen el cor de cada persona. Aleshores, el planeta ja no semblaria tan bonic. El Petit Príncep, ben segur, ploraria. La bellesa de la natura està trencada, al nostre món, per la lletjor de la societat i la seva injustícia. Vivim en un món bell i alhora injust. La injustícia, per cert, ja era associada pels antics grecs amb la disharmonia i la lletjor. I precisament en un món injust —i, doncs, lleig—, com el nostre, que sovint sembla caminar cap a l'autodestrucció, no es pot ser feliç; o no tan feliç com voldríem.

Norbert Bilbeny
Catedràtic d'Ètica de la UB
bilbeny@ub.edu

La felicitat mateixa no seria possible sense la justícia.
En un món injust, no és possible la felicitat. Com més justícia,
més possibilitats hi ha d'acostar-nos a la felicitat

1. La felicitat vista des del nostre temps

La felicitat és, al costat de la llibertat, el concepte més popular de l'ètica. I, igualment, el més difícil de definir. Felicitat i llibertat són conceptes complexos i escàpols, filosòficament laberíntics, pensats de manera diferent per persones diferents i des de diferents perspectives. No és el mateix la felicitat com a satisfacció que com a salvació, per exemple, o com a harmonia social. Gairebé hi ha tantes teories de la felicitat com científics i filòsofs l'han pensat. Però en totes les seves formes, la felicitat és quelcom que té lloc al cervell humà i que té, a més a més, conseqüències personals i col·lectives. Uns esperen trobar la felicitat a l'*American way of life*, uns altres al Paradís d'Al·là, uns altres en el voluntariat social...

La felicitat, en qualsevol cas, ens permet descobrir la justícia: si aquesta existeix o no, en quin grau, amb quina qualitat. Però la felicitat mateixa no seria possible sense la justícia. Per tant, en un món injust, no és possible la felicitat. I el nostre és un món injust. És veritat, però, que un món just no garanteix un món feliç. Però sí, en canvi, el fa possible. Més i tot: podem dir que com més justícia, més possibilitats hi ha d'acostar-nos a la felicitat. Això fa que, en la injustícia, es desitgi encara més la

felicitat que no pas en la justícia. Senzillament, perquè n'hi ha menys, de felicitat, i aquesta es troba més a faltar. Això fa que es reivindiqui la felicitat i es digui, si més no, que la felicitat «és un dret». En un món perfectament just ja no parlaríem del dret a la felicitat, perquè es tractaria, de fet, d'un món de felicitat possible, si no pràcticament assolida. No caldria reivindicar-la, aquesta, ni dir que s'hi té «dret».

Quan érem adolescents, en ple franquisme, demanàvem, com a joves, un món més bell, o sigui més just. Perquè el nostre voltant era injust, i per tant lleig. La dictadura feia els carrers grisos més grisos encara, el silenci de la societat més colpidor encara. La felicitat no era possible, i volíem que ho fos, amb un món més just, o sigui més bell. Associàvem, per exemple, el disseny, la moda pop, la música moderna o el jugar a bàsquet amb la llibertat i la democràcia *Nord enllà*, «...on diuen que la gent és neta i noble, culta, rica, lliure, desvetllada i feliç».¹ Era estrany ser modern, seguidor dels nous conceptes de bellesa i moda dels anys 1960, i no ser, al mateix temps, progressista o partidari d'un món més just. Després, als anys 1990, es van afluixar les dues tendències, perquè teníem més democràcia, i

la modernitat, per dir-ho així, ja «venia de sèrie». Els ajuntaments democràtics havien fet les ciutats més boniques, i les escoles democràtiques uns ciutadans amb el gust estètic millorat.

Semblava que érem feliços. Ens vàrem creure l'estat del benestar. I no érem tan lluny! Però ara, amb el nou segle i la crisi del sistema econòmic i polític, que ha incrementat la injustícia i la lletjor al nostre voltant, una part substancial de la ciutadania torna a reivindicar més justícia, defugint la lletjor de la precarietat econòmica i social, i a demanar creixentment el just dret a la felicitat. Perquè és un fet que la crisi actual està comportant més infelicitat a la majoria. Tornem, doncs, a relacionar la justícia i la felicitat. El fet invariable és que, com més justícia, més possibilitats tenim de felicitat, i com més felicitat, més ens dol la manca de justícia. Gairebé tant, com quan no som feliços precisament perquè no tenim justícia. Com quan érem joves, durant la dictadura.

Amb la crisi, la infelicitat ha tornat a les persones i a les llars, als centres educatius i a les institucions socials. Però la crisi ha tingut i té uns orígens humans: la cobdícia d'alguns, la incompetència i temeritat dels altres, la inconsciència de molta gent ambiciosa que no mesura les seves possibilitats. Decisions que haurien d'haver-se evitat. Ara veiem els resultats. Per això pensem que si la crisi

1 «Assaig de càntic en el temple» de Salvador Espriu.

El creixement il·limitat i l'especulació financera, en la seva carrera d'assassí en sèrie, no serveixen per a la felicitat; més aviat la impedeixen

ha tingut una causa humana, pot tenir també una solució humana, i pugui ser corregida. Tot i que sabem que podria no ser així, o, si més no, que costarà corregir-la. El creixement il·limitat i l'especulació financera, en la seva carrera d'assassí en sèrie, no serveixen per a la felicitat; més aviat la impedeixen. L'economia ha de fonamentar-se, en canvi, en un sentit del desenvolupament que sigui sostenible, equitatiu, intercultural, solidari, i que posi la producció al servei de les persones, no només del capital, com succeeix, això últim, en el capitalisme financer i especulatiu actual. Aquest ha portat alguns rics a la presó, a la decadència de la classe mitja, a la pobresa de la classe obrera i a molts joves a l'emigració.

Però allò que ens sembla irrenunciable, fins i tot durant la crisi i malgrat aquesta, és el dret a la felicitat i l'exigència de justícia que aquest dret representa. Si la crisi ha de durar, que sigui, almenys, una crisi viscuda amb més qualitat humana i solidaritat, amb més justícia i equitat. De manera que la lamentable situació no sols es faci més suportable, sinó que ens permeti redescobrir i gaudir dels valors que necessitaríem per a superar-la. En aquest sentit, si la crisi s'acompanya amb la justícia, no es podrà dir que aquesta situació faci impossible o perjudiqui del tot l'aspiració a la felicitat. Individus i

col·lectius poden desitjar-la i tenir-hi el dret, encara que l'entorn econòmic no sigui el més favorable, al qual ens hi hàviem acostumat i el qual, com sigui, defensem. Un cop satisfetes unes quantes necessitats bàsiques de diferents tipus, la felicitat no resulta directament del nivell econòmic de la societat ni de cada persona en particular. Un individu amb les necessitats sobradament cobertes pot ser i probablement serà més feliç que un altre sense gaudir d'aquestes condicions en el seu nivell més elemental. Però no serà necessàriament més feliç que un altre que ja gaudeix de tot això, ni que sigui en el seu nivell més baix. Molt possiblement, serà més feliç aquesta persona que no pas aquella que disposa de béns amb escreix i que, sovint, sembla que mai no en té prou.

Esmento, en aquest punt, unes paraules del Dalai Lama sobre la relació entre els diners i la felicitat. Diu el líder tibetà: «Allò que més em sorprèn dels homes occidentals és que perden la salut per a guanyar diners, després perden els diners per a recuperar la salut. I per pensar ansiosament en el futur, no gaudeixen del present, i així no viuen ni el present ni el futur. I viuen com si no haguessin de morir mai, i moren com si mai no haguessin viscut.» Qui no creu que és bastant cert, aquest retrat? Algunes afirmacions són potser exagerades, com que perdem salut per a guanyar di-

ners o que morim com si no haguéssim viscut. O discutibles, com que no gaudim del present. Però el retrat en conjunt sembla prou acostat a la realitat. El liberalisme, que havia començat sent una ideologia de la realització individual i de la felicitat general, s'ha tornat, amb el neoliberalisme dels anys 1980 ençà —thatcherisme, *reaganomics*—, en una ideologia simplement d'apologia de l'èxit individual, al preu, però, de la pèrdua de la intimitat personal i l'augment de la precarietat general.

Què tenen a veure aquests efectes lamentables amb la llibertat o, més encara, amb la felicitat? És cert que en els clàssics del liberalisme polític, de John Locke (1632-1704) a John M. Keynes (1883-1946) o Joseph A. Schumpeter (1883-1950), trobem la defensa de la propietat al costat d'aquesta altra de la llibertat. Però la recerca de la felicitat, com a horitzó de les dues reivindicacions, és un objectiu que mai no ha mancat en cap dels pensadors fonamentals i, en canvi, és inexistent, o exòtic, en el neoliberalisme actual i totes les seves escoles d'«egonomics». Quan s'ensenyarà a les escoles d'economia i negocis que han de pensar en els éssers humans reals, que no som ni tan racionals ni tan afamats de consum qualsevol com allí s'ensenya? Quan incorporaran la psicologia col·lectiva i la individual als seus programes d'estudis, per a re-

» L'economia ha de fonamentar-se en un sentit del desenvolupament que sigui sostenible, equitatiu, intercultural, solidari, i que posi la producció al servei de les persones

cordar que, sobretot, la gent vol viure bé, i no ser l'exemple perfecte de les paraules del Dalai Lama? Si l'economia és quelcom més que els negocis, allò més important per al capitalisme actual —sigui d'encuny liberal o no, perquè el capitalisme xinès o el dels països àrabs, per exemple, no té res a veure amb el liberalisme— torna a ser, en termes generals, com satisfer la felicitat de la gent. En la resposta a aquesta qüestió hi va la seva supervivència.

Les comunicacions, el coneixement científic i la interdependència entre els pobles han avançat prou com perquè qualsevol sistema de producció, distribució i consum econòmics hagi ja de plantejar-se aquesta qüestió i mirar, doncs, de satisfer les necessitats de clients, usuaris i treballadors quant a llurs possibilitats i expectatives de felicitat. Altrament, el seu col·lapse com a sistema està, a mig termini, assegurat; perquè la majoria ja no admet ni suporta per massa temps una vida sense la satisfacció de les necessitats bàsiques, el respecte als drets humans i la possibilitat d'intentar, si més no, això que anomenem, en definitiva, «felicitat».

2. Discussió del dret a la felicitat

Tots els pobles tenen una creença o altra relacionada amb aquesta idea. To-

tes les generacions se l'han plantejat, en algun moment. I tots els individus l'esperen, fins i tot els suïcides, que precisament per desesperar, pleguen de la vida. La felicitat és una creença universal i permanent; dels temps passats i dels temps presents; col·lectiva i individual; lligada a la vida material i a l'espiritual.

És cert que hi ha tantes formes de pensar i aplicar aquesta idea com pràcticament de persones hi ha al món a cada moment. Així, dos germans, per exemple, poden tenir idees ben diferents de la felicitat. O dues persones que en tenen la mateixa, poden, en canvi, interpretar-la o viure-la de manera oposada. I també, a l'inrevés, que individus que mantenen idees contràries sobre la felicitat poden, de fet, interpretar-les i viure-les com si es tractés de la mateixa idea. La unitat de fons i la pluralitat de formes van associades des de sempre amb la felicitat. Hi ha una pluralitat, perquè les persones i les cultures ho són, de plurals; perquè els temps i les èpoques canvien. Però hi ha una unitat, alhora, perquè al costat d'aquestes variables existeixen unes constants: l'espècie humana és una i la mateixa, i les predisposicions cognitives i emocionals dels individus són pràcticament similars, també. I, al capdavant, tots cerquem la felicitat en funció de les mateixes coordenades: a)

depenem de la naturalesa; b) vivim en comunitat; c) tenim una identitat personal; d) tenim un pensament simbòlic —per exemple, en creure en l'ànima o en Déu; i hauríem d'afegir, ja inexcusablement, que e) depenem de la tecnologia. Aquestes coordenades ordenen i marquen la nostra vida, i la idea de la felicitat no n'està al marge. Natura, comunitat, experiència individual, transcendència, tecnologia: tots i cada un d'aquests ingredients, en una proporció o altra, amb un significat o altre, fixats per cada cultura i aplicats per cada un dels seus membres, ens donen la creença universal d'això que, en la nostra llengua, anomenem «felicitat».

Parlem ara del dret a la felicitat. El sentit d'aquesta expressió, «dret a la felicitat», és, d'entrada, compartit per tothom. Qui s'hi oposa? Si ho fes, quins fets i quins arguments podria al·legar? Serien molt menys i més febles que els utilitzats per la posició contrària. El dret a la felicitat és fins i tot defensat pels qui s'entesten en no ser feliços, perquè no els perjudica; i pels qui prohibeixen que els altres ho siguin, perquè ells sí creuen tenir aquest dret. No aniríem, doncs, massa lluny raonant que aquest dret no existeix. Però tampoc, potser, raonant que es tracti d'un dret fàcil d'entendre i d'aplicar en termes jurídics i polítics. Més enllà, per tant, del seu sentit moral, que no discutim. Si hi ha-

La felicitat pot aparèixer en una constitució com un principi ètic o jurídic general: el del reconeixement d'una aspiració universal

gués pròpiament un «dret a la felicitat» n'hi hauria d'haver molts altres, igualment defensables, d'expressió semblant: dret a la societat, dret a l'amor, dret a l'amistat, dret a la solidaritat, etcètera, o fins tot dret a la dignitat. No crec, però, que es tractés del mateix quan, en canvi, parléssim del dret a la vida, a la llibertat, la justícia, i tants altres, inclusivament si parléssim d'un «dret al dret».

Perquè, en aquests darrers casos, l'objecte del dret és, primer, un bé substantiu, i que, per tant, pot ser determinat o no, tenir-se o no tenir-se, ser volgut o no ser-ho. I, segon, perquè és un objecte molt més clarament definible en termes jurídics i polítics que els objectes anteriors: la dignitat, l'amor, la felicitat... Podem, en efecte, fer entrar en una constitució, en una llei o en un programa de partit, allò que entenem pels drets d'una persona a la seva vida, a la llibertat o a la justícia. Fins i tot fer-hi entrar el seu dret a gaudir de drets. Però, com definir «felicitat», i com transformar-la en un més o menys clar objecte del dret? El mateix sembla succeir amb altres presumptes drets: a l'amistat o a la dignitat. Ni són fàcilment constitutius d'un objecte del dret, ni el concepte que fariem servir tindria gaire més claredat. Tot i que la dignitat, per exemple, es troba esmentada per fortuna en molts textos legals i polítics, gairebé mai la trobarem dins l'expressió «dret a la dignitat». I el seu concepte, el de «dig-

nitat», resta molt encara per ser comprès i valorat igualment per tothom.

La raó és que la dignitat és un valor previ al concepte del dret i de qualsevol objecte d'aquest. Més i tot: és principi mateix del dret. La dignitat fa el dret, no a l'inrevés. I, de manera semblant, amb altres fets i valors que són previs al dret i, alhora, fonament d'aquest. Així, el fet de la societat o del costum, de l'amor o la compassió. Tanmateix, aquí hi podríem incloure el fet de decidir, que seria previ, per tant, al «dret a decidir». Per a decidir no necessitem tenir cap dret abans. De la mateixa manera, el valor de la dignitat, com dèiem, i aquest que ens ocupa, el de la felicitat, com tants altres valors, són, tots plegats, fets i valors que pre-existeixen el dret. Perquè senzillament són inherents a la cultura de la nostra espècie, en què el fet de viure en comunitat, el sentit de la dignitat o l'aspiració a la felicitat s'han configurat amb posterioritat al dret, i en tot cas els avantposem a aquest.

És clar que una cosa semblant es pot dir de la vida o la llibertat, de la justícia o la seguretat, i d'altres, que sí constitueixen un objecte del dret, fent, per tant, que sigui coherent parlar d'un «dret a la vida» o d'un «dret a la llibertat», per exemple. Però tot i essent inherents a la pròpia cultura de l'espècie, no són tan difícils de conceptualitzar i de transformar en específics objectes del dret

El dret a la felicitat és, en rigor, el dret als mitjans necessaris, inclosa la justícia, per a ser feliç

com els altres que diem: per exemple, la dignitat o la felicitat. Com pensar i establir, doncs, un «dret a la felicitat»? Tot i que admetem la felicitat com a inherent a la cultura humana, i que la puguem defensar com a un principi del dret — abans que aquest la pugui incloure en els seus articles —, ¿com entendre pròpiament aquest dret, més enllà d'estar conformes amb el sentit moral de l'expressió «dret a la felicitat»? La dificultat és la mateixa que tindria un «dret a la dignitat», entre d'altres, o la que tindria l'expressió «dret a la humanitat». Si la humanitat ja preexisteix el dret a la humanitat! Si decidir ja preexisteix el dret a decidir!

També, cert, la llibertat o la vida preexisteixen el dret. Però almenys podem posar més clarament sobre el paper en què consisteix protegir legalment la vida o la llibertat, cosa que, en canvi, és poc factible amb l'amor o la solidaritat, amb la dignitat o la felicitat. Amb tot, aquesta manca de concreció conceptual i jurídic-política no ens hauria de preocupar gaire, justament perquè ja atorguem a fets o valors com la «societat» o la «felicitat» un sentit moral i una preeminència legal que no concedim, o no concedim tant, a altres idees que sí entren explícitament en les normes de la llei i en el discurs de la política.

3. Felicitat i justícia

Algú pot replicar que si s'ha arribat fins aquí en la nostra crítica al concepte jurídic d'un «dret a la felicitat» és perquè desconeixem els antecedents històrics de la formulació d'aquest dret, i fins i tot amb aquests mateixos termes.

Però, al meu parer, la història, tot i el seu valor, no val en aquest cas com a justificació. A la història hi trobem, ben cert, i pel que fa al nostre tema, l'al·lusió a un dret a la «*pursuit of happiness*» [recerca de la felicitat]. Apareix per primera vegada a la Declaració d'Independència dels EUA (1776) i en continua sent la principal referència. Però aquest és el dret a aconseguir, diríem, «allò que ens ajuda a fer possible la felicitat», no el dret a la «felicitat» mateixa. Hi ha una gran diferència. No gaire més tard, a França, i a la *Declaració dels Drets de l'Home i del Ciutadà* (1789), es diu al seu preàmbul que la República «tenirà sempre a mantenir la Constitució i la felicitat de tots». I encara més concretament, a la Constitució espanyola de 1812, promulgada a Cadis, es diu, en el seu article 13, que l'obligació del govern és «*la felicidad de la Nación*». Però, igualment, remet la felicitat al «benestar dels individus», sense afegir, malgrat tot, que això comporti un dret per part d'aquests. És a dir que, com als EUA, l'anomenada Constitució de Cadis vin-

cula la felicitat als «mitjans» que la fan possible, abstenint-se de definir-la.

Un programa polític o una legislació actuals només podrien fer això: referir-se als preliminars de la felicitat, sense especificar el contingut d'aquesta. Allò que importa a la democràcia, quant a la felicitat, és fer possible que tothom, sense diferències, pugui disposar de la justícia i dels mitjans indispensables i suficients per a poder triar-la pel seu compte i tractar d'obtenir-la. Al mateix temps, l'importarà limitar i definir bé aquests mitjans, promovent només aquells que siguin compartibles per tothom: a part de la justícia, la llei, la capacitat associativa, la informació, l'educació, la salut, els serveis públics, i alguns béns i dispositius més. I és que estem parlant de la democràcia, un règim de pluralitat ideològica i de respecte a la diversitat cultural, on cada individu i cada grup cerquen un objectiu diferent de felicitat. La democràcia, doncs, ha de reconèixer que la felicitat és, a la fi, individual i subjectiva, i que si és també quelcom col·lectiu, aleshores ha de considerar, a part de la justícia i el benestar, els seus intangibles, com l'harmonia social o la qualitat de vida, que seran igualment percebuts de manera molt diferent, segons cadascú.

En una societat plural no podem determinar mai ni el significat individual ni el col·lectiu de la felicitat. La felicitat

La justícia hauria d'existir per a la felicitat, i la felicitat per a reclamar la justícia. Felicitat i justícia continuen sent les idees més noves de la política

pot aparèixer en una constitució, però d'aquesta única manera en què es reconegui com un principi ètic o jurídic general: el del reconeixement d'una aspiració universal. O, com a molt, del dret a poder disposar dels mitjans, inclosa la justícia, per a triar una vida personal o una societat segons aquesta aspiració. En rigor, no hi podria aparèixer com a «dret a la felicitat», cosa que, d'entrada, és abans que el dret. I que aquest, sobretot, no està en condicions de delimitar amb un significat i abast iguals per a tothom.

«Nosaltres existim». Dues paraules, aquestes, i una sola i simple afirmació reivindicativa, amb la qual comencen la política, la moral i el dret. Nosaltres existim. I volem continuar fent-ho. I en l'existir humà, el desig de felicitat és natural, perquè està relacionat amb el «desig de durar» com a individus i el «desig d'ajuntar-nos» els uns amb els altres. Són els dos eixos existencials de la vida humana. La precarietat o impossibilitat d'aquests impedeix la felicitat. Llur plenitud, la potència de desitjar-los, és, pròpiament, la felicitat. Ser feliç és desitjar, i percebre's desitjant. Sobretot, quan allò que desitgem és durar i ajuntar-nos. Desitgem la felicitat, perquè en definitiva desitgem sobreviure i conviure. És el nostre combat existencial contra una vida, la humana, que és mortal, efímera i imprevisible. Qui no ha comprès això, no ha acabat de trobar el

sentit a la felicitat, i amb ella el sentit de la justícia.

Admès això, si tenim un desig de felicitat hem de tenir també el dret a la felicitat. Aquí comença la íntima relació de la política amb l'existència humana. El dret a la felicitat és, en rigor, el dret als mitjans necessaris, inclosa la justícia, per a ser feliç. Però expressa la profunda aspiració d'homes i dones a completar aquests impulsos existencials de duració individual i de fusió amb els altres. La mare vol estar amb el fill, els nens amb els nens, l'amant amb l'amant. Busquem els altres quan estem tristos i també quan estem contents, i fins i tot durant una forta turbulència a l'avió els passatgers que es desconeixien es donen les mans. El dret a la felicitat —dret a les condicions per a viure junts i preveure la nostra vida— és, per tant, un dret que, si més no per la seva importància, ha de ser correspost amb un deure: el deure de respectar aquest dret, i procurar, a l'ensem, els mitjans per a poder-lo exercir.

La injustícia és la vulneració intencional del desig i el dret a una existència segura, duradora i, en tot allò possible, feliç. La injustícia resta durada a la vida i ens separa dels altres. La justícia és la defensa o el restabliment d'aquests dos desigs bàsics de continuïtat i contigüïtat de la vida humana. Per consegüent, la justícia té la seva principal justifica-

ció en el desig de felicitat i el dret als mitjans per a aconseguir-la. No podem estar d'acord amb Sigmund Freud (1856-1939) quan va dir que la intenció de ser feliç «no està inscrita en el pla de la creació». Justament n'és la seva expressió més directa i natural. És tan fort i arrelat el desig de ser feliç, que la fórmula «dret a la felicitat» sembla més aviat una afirmació lleugera i redundant.

Prenguem-nos el dret a la felicitat com l'aspiració natural i legítima a una vida llarga, plena i en companyia, no alterada per la injustícia o per una mort prematura. És un dret que implica, doncs, el dret a la justícia. La història de la teoria política va començar a Occident, amb els grecs, amb la reivindicació conjunta de justícia i felicitat. La justícia hauria d'existir per a la felicitat, i la felicitat per a reclamar la justícia. Les dues, felicitat i justícia, continuen sent encara les idees més noves de la política.

Nosaltres existim, nosaltres desitgem ser feliços. Ja que ens hem de morir, i que la vida és imprevisible: desitgem la felicitat, tinguem el dret a les vies per trobar-la, tinguem el deure de fer aquestes realitat. El dret a poder satisfer el desig de felicitat és el dret fonamental, perquè és, en definitiva, el dret a l'existència. És a dir, el dret a sobreviure i conviure, amb tota la força i profunditat d'ambdós impulsos. ◀

MÉS INFORMACIÓ

ANNAS, Julia. *The Morality of Happiness*. Nova York: Oxford University Press, 1995.

ARISTÒTIL. *Ética nicomaquea*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1995.

BILBENY, Norbert. *Ética*. Barcelona: Ariel, 2012.

BILBENY, Norbert. *Ética para la vida*. Barcelona: Península, 2003.

BILBENY, Norbert. *Justicia compasiva*. Madrid: Tecnos, 2015.

BOK, Sissela. *Exploring Happiness*. Londres: Yale University Press, 2011.

CAMUS, Albert. *Le mythe de Sisyphe*. París: Gallimard, 1985.

CAVALLI-SFORZA, Francesco i CAVALLI-SFORZA, Luigi Luca. *La ciència de la felicitat*. Barcelona: Proa, 1999.

EPICUR. *Lletres*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1975.

RUSSELL, Bertrand. *The Conquest of Happiness*. Londres: Liveright, 1996.

SÈNECA, Luci Anneu. *De la brevetat de la vida. De la vida benaurada*. Barcelona: Fundació Bernat Metge, 1924.

SPINOZA, Baruch. *Ètica*. Girona: Marbot, 2013.
